

Szuromi Szabolcs Anzelm: Egyházi intézménytörténet. Bp. 2003. Szent István Társulat Kiadó, LXVII, 236 l. /Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici. Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae. I. Institutiones 5./

Örömmel üdvözölhetjük a napjainkban szinte egyedülálló színvonalú Szuromi Szabolcs Anzelm csornai premontrai szerzetes, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézetének tanszékvezető tanára tollából megszületett intézménytörténetet.

Az intézménytörténet ismerete elengedhetetlen minden tudományág területén, ám sok fehér folt van e téren is. Rövid áttekintés ugyan megjelent (Rácz Lajos szerk.: *Felekezetei egyház-jog Magyarországon.* H.é.n.) egyetemi tankönyv részeként, azonban önálló kötetet e témában most van szerencséje kézbe venni az olvasónak. A katolikus egyház látható intézményként és struktúrájában is kétezer év eredményeként áll előttünk, éppen ezért fontos újrafogalmazása hiszen a krisztushívő ennek a keretei között végzi tevékenységét, küldetését. Pusztán a hiány felfedezésével is nagy érdemeket szerezhet valaki, azonban annak megszüntetésével még inkább növekszik érdemei száma. Ez érhető tetten e mű esetében.

Az Előszó, Rövidítés jegyzék, Források és szakirodalom bővelkedik a legújabb, XX. századi forrásokkal, és feldolgozásokkal, amelyek igen pontos utánajárára engednek következtetni. Ezek összeállítását Erdő Péter bíboros Ajánlása hivatkozik az intézménytörténet jelentőségére az európai jogtörténet vonatkozásában, amelynek nyitánya a barokk korra vezethető vissza.

A szerző meghatározza történetének tárgyát és korszakait. Az intézménytörténetet köztes diszciplinának tekinti a jog és jogtörténet között, amely módszerénél fogva merít a teológiából, a jogból és a történelemből. A korszakolást tekintve követi az egyháztörténelmet, így az Ókor (I–V. sz.), A korai középkor (VI–XI. sz.), Az érett középkor (XI–XVI. sz. a Trienti Zsinatig) és A modern kor (XVI. sz.-tól napjainkig).

Az ókori egyház (I–V. sz.) szakaszában a szerző bemutatja a zsidó gyökereket, amelynek alap-

ján az egyház formálódott és azt a fogalomkészletet, amelyet a görög szórványban használtak. Az intézmény kialakulását azon a történelmi alapon mutatja be, ahonnan elindult hódító útjára. Földrajzi adottságából kifolyólag az egyházi intézmények sokat tanultak, illetve ráépültek a római örökségre. Az író tisztázza azt a fogalmat, hogy mit jelent kereszténynek lenni és jogállását is részletezi, jelesen a laikusnak, a klerikusnak és a szerzetesnek a sajátos vonásait és jogait. Az egyház hierarchikus felépítésében világosan szól a pápai hatalomról, annak történelmi előzményeiről. A kötet részletesen ír a diocletianusi reform alapján szervezett püspökökről, érsekekről és metropolitákról, és a hierarchiában fölöttük álló pátriárkák, exarchák és primások jogkörének kialakulásáról. Érdekes, hogy az egyházmegyék, metropóliák, pátriárkatusok irányításával egyenértékűnek tekinti intézményeit és kiter a zsinat különböző szintjeire is. Ez után olvasható az archipresbiter, és archidiaconusokról, mint a hierarchia alacsonyabb szintjén álló személyekről. A szerző kiter a bünbocsánat, illetve a házasság szentségének intézménytörténeti vonatkozásaira is. Végül a korai szakasz lezárásaként, és valóban illő helyen utolsóként, az anyagi javak eredete, és azokért felelős gazdálkodás is sorra kerülnek. Ez a szerkesztés vonul végig a további szakaszokban is azzal a különbséggel, hogy századok folyamán új intézmények kapcsolódnak az eddigiekhez.

A korai középkor (VI–XI. sz.) politikai környezetében az író felvázolja a népvándorlás által hozott változásokat, a különböző pogány népek keresztény hitre térítését, és ennek a folyamatnak csúcspontját Nagy Károly római császárrá történő koronázása által éri el. E részben új intézményként jelenik meg a bíborosi kollégium. A kollégiumnak belső tagoltsága – presbiter, diakónus, püspök – szintén történeti háttérben rajzolódik meg. Ebben a korszakban formálódnak a Szentszék központi szervei a kancellária, a kamara és kisebb hivatalok. A metropolitai méltósággal egy rangban lévő primás tisztsége a VI. században kezd elterjedni a római birodalom Nyugati felében. A plébániák gyors elterjedése és megszervezése szintén ekkor követhető nyo-

mon. Új intézményi formát ölt a káptalanban a papi testület a VIII. században Chrodegang szervezésében, amely mintájául szolgál a később létrejövő káptalanoknak. A szentek kultuszának pontosabb szabályozása is ekkor kezdődött. A szerző bővebb terjedelmet szentel a temetkezés keresztényi jellegének, amely azért is figyelemfelkeltő, mivel tolla nyomán kiváló kötete jelent meg e témában. (*A temetésre vonatkozó egyházfegyelem a XII–XIII. században*. Bp. 2002.) A világi javaknál pedig ekkor alakul ki a Péteri Örökség (Patrimonium Petri), amely területileg alapozta meg a Pápai Államot.

Az érett középkor (XI–XVI. sz. a Trienti Zsinatig) fejezetben a szerző a gregoriánus reform bevezetése és az investitúra után szól a pápai hatalom megerősödéséről, új egyházmegyék – így a magyar egyházszervezet – kialakulásáról és főként a hamis Szilveszter bulláról mint az apostoli királyi cím megalapozójáról. Megjelennek a bírósági intézmények is, mint a Penitenciaría, a Rota Romana és a Signatura. A zsinatok részben kifejezésre kerül az egyházkormányzat önállóságának igénye a császároktól függetlenül. A szerzetesek is a gregoriánus hatás alatt szerveződtek és az eddigiektől eltérően rangot kapott a szigor, illetve a központosítás. A világi javaknál megjelenik a rezerváció kérdése és a Pápai Állam számára beszédett adónemek. Új mozzanatként kerül be ugyancsak az egyházmegyei szintű bíráskodási szervezet, illetve az Esztergomi Primási Főszentszék születésének körülményei (1452), amely a mai napig érvényes ítéletet hoz harmadfokon. A XIII. századra kitisztulnak a szentté avatási perek formái is. Lényeges, új intézmény jelenik meg az egyetemekkel. Érdekes, hogy az egyetem fogalmát az író a céh szervezetével tisztázza.

A modern idők egyháza (XVI. sz. Trienti Zsinattól napjainkig) több évszázadot fog össze, így a reformációtól az I. Vatikáni Zsinaton, a Pápai Állam megszűnésén át az állam és egyház szétválásáig. Ebben az időszakban három zsinat, a Trienti /1545–1563/, az I. Vatikáni (1869–1870) és a II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) rendelkezései az irányt mutatóak. A pápaság helyzetében a pápaválasztás körülményei és módosítások ol-

vashatók 1996-ig bezárólag. A pápai primátus kérdése az I. Vatikáni Zsinaton teljeseedik ki a tévedhetetlenség dogmájával. Az egyház és állam viszonyában jelentős az egyes országok és az egyház közötti megállapodások rendszere, a konkordátumok, egyezmények formájában. A Trienti Zsinat fontosságát a reformációra adott válasz emeli ki, amikor a Szentírás és a Szent-hagyomány egységét hangsúlyozza. A pápai törvényhozás a Pápai Kúrián keresztül érvényesül, a területi törvényhozás pedig egyes zsinatokon ölt testet, ahol döntenek a személyek inkardinációjáról, a szentségekről, az egyházi szolgálatokról és másokról. A bitorosi kollégiumnál szabályozzák a pápai megüresedett szék jogálását, amely meghatározza, hogy nem vezethet be újításokat a kollégium, de a Vatikán felett hatalmat gyakorol. Az intézmények sorában pedig szép számban növekedett a kongregációk száma. Ezekben a századokban jelennek meg a nunciaturák, amelyeknek mai formája a XV. századra vezethető vissza. A szerzetesség címszó alatt megjelennek a magánfogadalmások közössége világi kongregációk formájában. Az egyházi bíráskodásban a hiteleshelyi gyakorlat is helyet kapott ebben az időben, amelyet általában a káptalanok végeztek. A világi javak között az egyházi tized súlyának megfelelően kap szerepet, de szó van az egyházközségek létrejöttéről is. A zsinat is egészen más az eddigiekhez képest, hiszen a II. Vatikáni Zsinaton megjelennek a különböző egyházi felekezetek képviselői is, amely az egyház nyitottságának is a jele. Ekkor a zsinat újra fogalmazza az egyházról, a tanításról, más egyházakkal való kapcsolatáról szóló gyakorlatát. Teljesen új intézmény a püspöki szinodus, amelyet VI. Pál pápa 1965-ben hozott létre. Az 1917-es Egyházi Törvénykönyvet pedig felváltotta az 1983-as Törvénykönyv.

A Függelék eredeti nyelven közöl hét dokumentum-részletet, így például a Donatio Constantini hamis adományleveléből, valamint az 1929-es Lateráni Egyezményből. Végül Név- és tárgymutatóval zárul a kötet. A megjelent munka nem csupán témájánál fogva tarthat érdeklődésre számot, hanem tudományos apparátusa folytán is, amely több nyelvű szakirodalomban

való jártasságról is tanúskodik. A szerző elévülhetetlen érdeme, hogy gondosan utána járt állításainak és ennek megfelelően készítette jegyzeteit, ezzel kínálatot nyújt azoknak, akik e témában tovább szándékoznak csemegézni. Minden biztonnal haszonnal forgatja az olvasó e kiváló kötetet, és reménykedhetünk abban, hogy az író kutatásai és felfedezései nyomán hamarosan újabb munkával örvendezteti meg olvasói körét.

BEKE MARGIT

Az elfátyolozott arckép. Bárány Radák Polyxéna kisasszony emlékezete. Zebegény, 2003. Borda Antikvárium, 83 [5] l. /A Borda Antikvárium tizenkettedik könyvészeti kiadványa./

Nem sűrűn esik meg kutatóval, hogy nem ő keresi meg témájával a kiadót, hanem a kiadó keresi meg őt egy megoldásra váró problémával; ha ez megesik, hát az a probléma ugyancsak érdekes, vonzó kell hogy legyen. Ez fordult azonban elő Borda Lajossal, aki véletlenül talált ugyan rá a kiindulásul szolgáló füzetre, a Radák Polyxéna haláláról írt versekre, de jó antikváriusként és könyvgyűjtőként ráérezett a kétszáz éve halott fiatal leány életének és halálának érdekességére, s a maga eszközeivel föl akarta támasztani, halálának kétszázadik évfordulóján új életre kelteni az elfátyolozott arckép ifjú tulajdonosát.

Az érdeklődés szerencsésen találta meg a szakértelmet, a kegyeletet a hozzáértést. Knapp Éva a könyvtári, levéltári, kéziratári adatföltárásban jártas kutató gyakorlatával találta meg mindazt a – nem túl számos – adatot, amelynek segítségével háttér rajzolható a szerelmi öngyilkosság mögé.

Az így kialakult kötet tartalmazza Kis István beresztelki református papnak a halálesetről készült, két év alatt ötször kiadott verseit; Knapp Éva tanulmányát az ifjú Radák Polyxéna életéről, haláláról, valamint az öngyilkosság irodalmi utóéletéről (Kis István és Molnár Borbála verseiről, valamint Dózsa Dániel „történeti beszélyéről”); egy könyvészeti mellékletet az öt Kis-kiadásról a címlapok közlésével; továbbá

Borda Lajos „Epilógus”-át a könyv kiadástörténetéről, a Radák Polyxéna élete helyszínein, Mikeszszán és Magyarbényén látottakról.

Knapp Éva avatott kutató, valószínűleg minden adatot sikerült előbányásznia, ami Radák Polyxéna életéről tanúskodik, leveleket a Magyar Országos Levéltárból, egyháztörténeti följegyzéseket, halotti beszédeket. Az összegyűjtött adatanyag ugyanazt a hatást teszi, mint Anonymus „Prologus”-a a *Gesta Hungarorum* előtt: van benne annyi adat, hogy érdemes legyen találgatni, de annyi nincs, hogy bármi egyértelműen eldönthető volna. Megismerhetjük a családot, a tágabb ismerői kört, Pólka és édesanyja leveleit, de a valódi okokhoz és a valóban lezajlott eseményekhez nem jutunk közelebb. A tanulmány szerzője korrektül összegzi a fejezet végén: „Nem tudjuk pontosan, mi történt 1803 nyarán. [...] A kérdést nyitva kell hagynunk.” (30.) A tudós önmértéklő tartózkodását azonban néha háttérbe szorítja a rokonszenv és az intellektuális rejtvényfejtő kaland: megpróbál összefüggéseket találni a fennmaradt nevek, kitapintható viszonylatok között. Sajnos az a tapasztalatunk, hogy a nevek, adatok, műtöredékek, utalások nem fontosságuk és összetartozásuk arányában maradnak fenn és semmisülnek meg: még az is lehet, hogy az öngyilkos utolsó (vagy akárhány) fennmaradt levele nem árul el semmit az írójában dülő érzelmekről, köznapi intézkedés csupán, mondjuk egy korabeli bevásárlólista, könyvmegrendelés, farsangi tudósítás vagy névnapi üdvözlés. Knapp Éva sokkal jobb tudós annál, semhogy bizonyosságként állítana olyasmit, amit a rendelkezésre álló adatokból bizonyítani nem lehet. A tapasztalataim azonban rosszak: ha a tudós csak megenged is egy föltételezést, amely érdekesebb, romantikusabb, szenzációként jobban tálalható, mint a sokkal valószínűbb, de hétköznapi valóság, a második kézen már csak a szenzáció, a „blikfangos” változat marad, s keletkezik egy újabb, kiirthatatlan irodalmi legenda. (Murphy egyik törvénye: a dilettáns kicsiszolt, harsány, kerek koncepciója mindig vonzóbb, mint a tudós dadogó, óvatos tapogatódzása.)

Mindhogy azonban ilyen irodalmi legendából máris több van, mint elég, s azok igen rosszat